

Kritika

S fel sem merült más módszerok kompenzáló hatása, esetleges „népfrontja” a – nem az én szavam: – „kultúrmocsok” elleni küzdelemben. Orff, Dalcroze, Suzuki csak, mint a piacon előző konkurencia jelenik meg. Kabalevszkij neve – hiába hívta fel rá a figyelmet L. Nagy Katalin – szóba se jön. Erdemi, szakmai vita a konferencián nem zajlott azokról a koncepciókról, melyek a „populáris muzsika” szelektív integrációját, kritikus elfogadását, tudomásulvételét, legalábbis e zenékkal folytatott dialógust kísérik meg – egyébként biztos zenei értéktudattal, de hajlékonyabb társadalomismerettel.

Bezárkózás a hagyományba? A pompeji katona hősiessége? Elég-e? Jó stratégia-e?

Erre a kérdésre bizonyára egy következő Kodály-konferencia válaszol. Kíváncsi-an várjuk.

SZŐNYI Erzsébet (szerk.): *Kodály Zoltán nevelési eszméi a harmadik évezred küszöbén*. Kodály Intézet, Kecskemét. 1999.

Trencsényi László

Shakespeare magyarországi hűgai

Szöveggyűjteményről ritkán lehet elmondani, hogy érdekes, lebilincselő olvasmány, hiszen nem folyamatos olvasásra készülnek az ilyen kiadványok, hanem egy-egy szemelvény, forrás, részlet kikeresésére, egyéb ismeretek kiegészítésére. Ezt a könyvet mégis érdemes „egyben” is elolvasni, mert Fábri Anna szerkesztő és az általa vezetett válogatók, közlők amellett, hogy eleget tesznek a célul kitűzött történeti szöveggyűjtemény elvárásainak, egy izgalmas – szinte regényes – ívet kirajzoló gyűjteményes kötetet állítottak össze.

A tematikán kívül a szövegek fő összetartó ereje a dialogikus forma, az a mód, ahogyan a vélemények, ítéletek, javaslatok párbeszédbe kerülnek egymással. Egyrészt nyilvánvaló, hogy a nőkérdésnek a korszak folyóirataiból válogatott forrása-nyaga szinte önmagától a vita, a párbeszéd formáját ajánlja föl, de ahhoz sem fér kétség, hogy a kiváló szerkesztői munkának is köszönhető, hogy a felelő disputa-forma jelentős kötetsszervező erővé lép elő és tág értelmezési teret kínál a szöveggyűjteményben.

A kötet a felvilágosodás kezdetétől (majdnem) a kiegyezésig tartó időszak nőkérdéssel foglalkozó írásából válogat tizennyolc korabeli folyóirat és hetilap alapján; a gyűjteményt pontos és részletes bibliográfia, valamint névmagyarázat és névmutató egészíti ki. A szöveggyűjteményben a kronológiához jól illeszkednek a tematikus címek, melyek egy-egy részkorszak főbb problémakörét foglalják össze. Az öt fejezet mindegyikét szerkesztői bevezető előzi meg, mely nemcsak szokványos szükségszerűségként tesz eleget egy szöveggyűjtemény elvárásainak, hanem tájékoztató, átfogó, a lényegét emeli ki, és a főbb tendenciákra hívja fel a figyelmet. Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy jól használható, célszerű, tárgyilagos, igényes munka eredményét és szép formátumú könyvet veszünk kézbe, ha „A nő és hivatása” című munkára esik választásunk.

Mindez azért sem mellékes, mert a feminizmus első hulláma negatív előítéleteket (is) létrehozott a nőkkel foglalkozó törekvésekkel, írásokkal kapcsolatban. Holott azóta kiderült, hogy a nőkre koncentráló és folyamatosan differenciálódó irányzatok képesek új szemlélettel, nézőpontokkal gazdagítani a különböző elméleteket és hiányok pótlásával,

tévedések helyreigazításával több területen hozzá tudnak járulni ismereteink árnyaltabbá tételéhez. Nem beszélhetünk arról, hogy a feminizmus Magyarországon bármely tudományágban kirajzolta volna sajátos arculatát, de egyre több kiadvány, valamint folyóiratokban közzétett tanulmány jelenik meg, amelyek egyrészt a fontosabb külföldi szakirodalom bemutatását tűzik ki célul, másrészt a jelentős hazai nők eredményeinek és tevékenységének megismertetésével járulnak hozzá a női alkotók ismertté tételéhez, mint például Fábi Anna korábbi munkája, *„A szép tiltott táj felé”*, mely az 1795 és 1905 közötti időszakra vonatkozóan dolgozza föl a magyar írónők történetét (Kortárs Kiadó, 1995.), harmadrészt pedig a nőkkel kapcsolatos forrásanyagot ismerteti, ahogy ezt *„A nő és hivatása”* című kötet is teszi.

A Fábi Anna által szerkesztett kötet mind szemléletében, mind tudományos igényességében elősegíti azt, hogy érdekes, jellemző források alapján árnyalt képet kapjon az olvasó a 18-19. században a nőkről Magyarországon folyó vitáról, melyben mind a férfi, mind a női megszólalók írásait ismerteti, hagyja feltárulkozni és megmutatkozni magukat a szövegeket, melyek valóban beszédek. A kötet árnyaltan rajzolja ki azt a folyamatot, mely onnan indul, hogy egyáltalán ember-e a nő és eljut ahhoz a felhíváshoz, mely a magyarországi nőmozgalom kezdetét jelenti. Közben öt fejezetben rendeződik el a forrásanyag: *„Magyar asszonyok prókátorai (1777-1804)”*, *„Az asszonyi nem jussáról és kötelességéről (1822-1837)”*, *„Tervek, felhívások, tapasztalatok és intések (1840-1848)”*, *„Nőszabadság (1848-1849)”* és *„Néhány szó a nőemancipációról (1850-1865)”*.

A kötetben tehát szövegszervezőként legszembevetőbb a dialogikus hangnem és forma, melynek nyomán figyelemmel kísérhetjük, hogy milyen módon merülnek fel és aktualizálódnak a nőket érintő kérdések és hogyan alakul ki és változik az érvelések rendszere. Az írásbeli dialógus megjelenési formája a levél (illetve a levélhez közel álló más megszólalási formák) és a bensőséges hang, mely némelykor humorral, ironiával, néhol komolysággal és pátozzsal szövődik át, sajátos karaktert adva a forrásanyagoknak. Az első írások közt szerepel egy magát meg nem nevező férfi szerző, aki a Biblia alapján nyolc pontban érvel amellett, hogy a nők állatok (1783), melyet *Ányos Pál* női álneven, levélformában, ironikus hangnemben cáfol meg (1785). Nem hiányzik a két nem összehasonlításáról szóló évődően humoros levélváltás (például *Molnár Borbála* és *Újfalvy Krisztina* levelezése, 1796-1798) és a felvilágosodásra jellemzően a nők olvasóvá nevelésére történő felhívások sem (például Kármán József az *Uránia* számára, 1794). Az 1820-as évek elején a Tudományos Gyűjtemény hasábjain kezdődik a vita a nők kötelességeiről és jogairól, amely hol közvetlenül, hol közvetetten a házasság intézményének kritikáján keresztül világít rá a nők helyzetére. *Takáts Éva*, aki elsőként fejt ki rendszeresen nézeteit, a következőket írja: „Nagyon hosszas volna leírni azon igen sok tévedéseket, melyeket mind a két nemen lévőek a házasság dolgában elkövetnek. A leányokat tévedésekért csak felényire lehet vétkesnek tartani, mint a férfiakat; mert ők a házasság dolgában is, mint egyébben mindenben, nem bírnak egész szabadsággal.” (73. old.). Bár fennmaradnak még az olyan vélemények, melyek a nőket továbbra is a kirekesztettség állapotában akarják tartani (például *Sebestyén Gábor* írása 1826-ból, 90. old.), mégis egyre többen adnak hangot annak, hogy a nőknek is „vannak jussaik”.

Az elkövetkezendő időszakban a kérdések aköré szerveződnek, hogy melyek ezek a jussok és miként lehet(ne) hozzájuk férni. A fő kiindulási és vitapont, hogy van-e „természettől fogva” (uralkodói) férfiszerep és (alárendelt) női szerep – s ez a források tanúsága szerint kezdetben kimondva, később kimondatlanul, de megmarad. Leginkább abban jelenik meg, ahogyan féltik – mind a nő-, mind a férfiszervezők – a nőket nőiességük elvesztésétől és figyelmeztetik őket arra, hogy vonzerejük rovására megy, ha a „pallérozódásban” túl messzire merészkednének. Mindebben egyfajta ambivalencia fogalmazódik meg, mely a férfiak mint jogokkal rendelkezők részéről „az adni is de megtartani is” között oszcillál. A (kora) reformkor vitájának hangsúlya az asszonyi-anyai szerep

sajátosságainak leírása és fontosságának hangsúlyozása mellett arra esik, hogy a nőknek vannak-e és milyen mértéken észbeli és értelmi képességeik, mely alapján jogokat szerezni alkalmasak és melyekre építeni lehet fejlődésüket (például *Nyíri István*, 116. old.). Ebben a diskurzusban a nők részéről Takáts Éva írásai meggyőző érvekkel és érveléssel rajzolnak ki művelt, érzékeny és mértéket tartó képet a nők helyzetéről, kívánságairól (például 83-88. old.), a nőképzés fontosságáról pedig *Brunswick Terézia* írásai tartalmaznak koncepciózus megoldási javaslatot.

Ha lehet egyáltalán különbséget tenni, akkor a forradalom előtti időszak (1840-1848) forrásai követik legérzékenyebben nyomon, hogyan változott a nők helyzete, szerepe és ezek megítélése. A folyóiratok legtöbbje vitát indít a nőkérdéssel kapcsolatban, az írások pro és kontra a női feladatok és női értelem témái közé szerveződnek, kiegészülve a nőképzés problémájával, valamint az alkotó (főleg író) és a közéletben megjelenő női magatartás vállalhatóságának és lehetőségének kérdéseivel és kétségeivel. A nők képzésének fontosságát már egyértelműen elismerik, arra alapozva, hogy a jövőendő nemzedék nevelése az anyákon múlik, s egyáltalán nem mindegy, hogyan nevelik gyermekeiket. A korra jellemző nemzeti érzés vezette stratégiák tagadhatatlanul áttűnnek ezeken a szövegeken, melyek a nők „honleányi” szerepét szinte követelményként fogalmazzák meg, magában foglalja ez a magyar nyelven való beszéd szorgalmazását és megtanítását gyermekeiknek (a franciával és némettel szemben!) és a magyar gazdaság támogatásához való hozzájárulásukat is (például magyar anyagból és magyar divat szerint készült ruhák viselését a divat és a „pipere” ellenére). Itt az írások a nők biztatása, bátorítása és a szelíd óvás jellemzi az előző korszakok többször lekicsinylő és kioktató hangnemeivel szemben. A kor sajátosságai mutatkoznak meg abban is, ahogy *Vahot Imre* a nőknek való és a nőknek nem való művészeteket osztályozza (202-205. old.) vagy ahogyan *Karacs Terézia* (aki Takáts Éva leánya) a nőnevelést koncepciózusan és következetesen képviseli. A nők írói szerepének elfogadásával párhuzamosan fokozatosan megjeleni a pozitív elfogultság is a női írásokkal szemben, melyre a következő időszakban (1850-1865) például Arany János hívja fel a figyelmet: a minőség és az esztétikai érték nem nemektől függő, és épp a nőknek tesz legrosszabbat, ha nem műveik színvonala miatt fogadják el írásaikat, hanem írójuk női mivolta miatt (282. old.).

Az 1848-1849-es időszakból válogatott néhány szöveg a pátosz hangján szólal meg, mint például *Jókai „szózata”* a nőszabadságról vagy a „radikál magyar hölgyek” követelése *Vahot Imre* megfogalmazásában, mely „petíció már több száz magyar hölgy által alá van írva, s később még több ezer is aláírja azt.” (222. old.), vagyis az összefogás és a szolidaritás első jeleit mutatják, amiképpen *Petőfiné* és *Kossuth Zsuzsa* felhívásai is, amelyek a szabadságharcban résztvevők hathatós támogatására és valódi, kézzel fogható segítségnyújtásra hívnak fel. A kiegyezés előtti időszak témái nem változnak, de határozottabb körvonalat öltenek: a nők hivatásának és írói szerepének vitatása mellett az emancipáció kérdési kerülnek előtérbe (*Falk Miksa*, *Vajda János*, *Almásy Balogh Pál* írásai). Nagyon érdekes, ahogyan felvetődik az egyedül élő nők (elsősorban képzetlenség és ebből következően anyagi okok miatti) áldatlan helyzete, mely a nők képzése és munkavállalása mellett szóló érveket erősíti meg.

Kétségbevonhatatlan, hogy a jószándék, a segítőkészség mellett megjelenik egy önkéntelenül is előíró, követelményeket állító hang a szövegek folyamatában, s ezt a „milyen (legyen) a tökéletes (magyar) nő” kérdésében lehet nyomon követni. *Kultsár István* „A leánykák házi neveléséről” (66. old.) című 1822-es írása elsősorban az engedelmességet, az istenfélelmet és a „házi körben eltöltött” jövőre készülődést tartja a legfontosabbnak, míg fölöslegesnek véli a költemények, mítoszok olvasását, a zenetanulást, a tánc- és nyelvtanulást. Takáts Éva 1823-ban a házi-, gazdaasszonyi és anyai kötelességek példás elvégzését tartja legfontosabbnak, de hozzát teszi, hogy ehhez szakértelem kell, s ennek van olyan értéke mint a férfiak tevékenységének. 1845-ben *Karacs Teréz* nön-

evelő intézetek létrehozását szorgalmazza, ahol a „nőket legszélesebb értelemben világosodott emberré így kell nevelni, mint a férfit, vagy mint a férfit is kellene, de nem 25 év, hat-nyolc év alatt legfőlebb, ... életemberré kell érlelni” (139. old.). Ugyanebben az évben *Gigler József* ír a barátságról, a szerelemről és a férjhez menésről, melyben óvja és oktatja is a nőket. 1860-ban *Mikó Imre* a nő hivatását „a természethez a lehetőségig visszatérés s életrendének egyszerűsítésében” jelöli meg, kiegészítve háziassággal, az erkölcsi tisztasággal, valamint a honszeretettel, mely egybefonódik a nemzeti nyelv és irodalom pártolásával. *Veres Pálné* felhívásában 1865-ben azonban így érvel: „Csak a szellem megosztott országa eszközölhet általános szellemi jólétet és általános tökéletesedést” (313. old.), kifejezve, hogy a közös, androgün szellem és lélek lehet minden továbbinak az alapja. A 19. század második harmadára konszenzus születik arról, hogy a tehetség mindkét nem jellemzője, hogy a nő kiléphet a házi teendők köréből, hogy lehet a szerelem (is) házasságkötésének alapja, hogy lehetnek jogai a házasságban, hogy végezhet alkotához illő alkotói tevékenységet (írhat, festhet, de ne szobrászkodjon), hogy bizo-nyos határok közt beszélhet politikáról, alakíthat egyesületeket, esetleg tanulhat termé-szettudományt, de mindemellett lássa el nőisége megjelenítéseként az anyai, feleségi te-endőit is. Mindez a 18. század végéhez képest hatalmas előrelépés. Visszafelé, a 20. szá-zad végétől, a 21. elejéről olvasva azonban már látjuk, hogy milyen előre nem sejthető csapdákat rejteget ez a fajta „engedékenység”. Nem véletlen, hogy az utóbbi időben a „minden nem lehetsz” mondat tart tükröt a nők elé és foglalja össze a velük és önma-gukkal kapcsolatos dilemmákat, mely még mindig a nyugvópontját el nem érő női élet-helyzet és identitás problematikus voltára és a tökéletesség-koncepció lehetetlen-ségére és hiábavalóságára utal. A források „összeolvasása” ebben az irányban is kitágítja az értelmezést és a kötet aktualitását fedi föl.

„A nő és hivatása” című szöveggyűjteményt olvasva egy sajátos diskurzust ismerhetünk meg, mely – Virginia Woolf metaforáját idézve – Shakespeare magyarországi hű-gainak azt a korszakát mutatja be, melyben megteremtik saját szobáikat és ennek a szo-bának az ablakán kipillantva nagyobb horizontok felé tekintenek ki, ismeretlen területeket térképeznek föl. A válogatott szövegek gyűjteménye beírja az eddig ismert történelem mellé a nők és a nőkről folyó diskurzus 18-19. századi mikrotörténelmét. A kötet ér-tekei növeli az is, hogy párbeszédet folytató forrásainak és forrásrészeleteinek – miköz-ben változatosan és érzékletesen rajzolják ki nő és férfi pozícióját – különválasztás nélkül sikerül megőrizniük az ember fogalmát, amely a léttapasztalat közös, kizárást nem tűrő és tagadhatatlan alapja.

FÁBRI Anna: *A nő és hivatása. Szemelvények a ma-gyarországi nők kérdés történetéből 1777-1865*. Kortárs Kiadó, Bp, 1999.

Máthé Andrea
